

Інститут педагогіки АПН України

ЗАБОЛОТНА Оксана Адольфівна

УДК 371.2.034 (73) (091)

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ТА АЛЬТЕРНАТИВНИХ
ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В США**

13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ - 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерств освіти і науки України.

Науковий керівник

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України
КУЗЬ Володимир Григорович, Уманський державний педагогічний
 університет імені Павла Тичини, ректор

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор,
КЕМІНЬ Володимир Петрович, Дрогобицький державний
 педагогічний університет ім. Івана Франка, декан факультету
 романо-германської філології;

кандидат педагогічних наук

ЛАВРИЧЕНКО Наталія Миколаївна, Інститут педагогіки АПН
 України, старший науковий співробітник лабораторії порівняльної
 педагогіки.

Провідна установа

Харківський національний педагогічний
 університет імені Г.С.Сковороди,
 кафедра історії педагогіки та порівняльної педагогіки, Міністерств
 освіти і науки України, м.Харків.

Захист відбудеться 10 березня 2005 р. о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д
 26.452.01 в Інституті педагогіки АПН України за адресою: 04053, м.Київ, вул. Артема, 52-д.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту педагогіки АПН України (04053,
 м.Київ, вул. Артема, 52-д).

Автореферат розісланий 9 лютого 2005 р.

Учений секретар
 спеціалізованої вченої ради

Л.Д.Березівська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розбудови національної освіти, в основу якого покладено пріоритет загальнолюдських цінностей, вимагає виходу на якісно новий рівень освіти, який би відповідав високим міжнародним стандартам, сприяв входженню України в співдружність держав з високорозвиненим культурним та науковим потенціалом. Прагнення до побудови відкритого суспільства, гуманізації та демократизації всіх сфер суспільного життя і діяльності, якими позначена розбудова самостійної української держави, з усією гостротою виявили нагальність та необхідність надолуження відставання у вивченні та розв'язанні соціально-педагогічних проблем вітчизняної педагогічної науки та практики. Входження нашої країни у новий історичний період розвитку, відновлення національних традицій висувають на перший план проблему соціалізації учнівської молоді, оскільки освіта повинна готувати людину, органічно адаптовану до життя у світі багатоманітних зв'язків – від контактів із найближчим оточенням до глобальних зв'язків.

Педагогічний аналіз ролі та діяльності різних соціальних інституцій та груп, що є агентами соціалізації, дозволяє виокремити унікальні якості та провідну роль школи у цьому процесі. Лише школа є тією установою, найважливішою метою якої є створення базових особистісних умов і можливостей подальшої соціалізації молоді, її навчання, виховання, розвиток. Провідна функція школи виявляється в тому, що вона задає головний напрям і зміст соціалізаційних впливів, їхню орієнтацію та прочитання в контексті цілеспрямованої педагогічної дії.

США є країною, в якій науковці одними з перших почали приділяти увагу проблемі соціалізації учнівської молоді. Крім того, в США існує розвинена мережа альтернативних закладів середньої освіти, які відрізняються як джерелами фінансування (приватні та чартерні школи), так і організацією навчального процесу (школи-магніти, конфесійні школи) і учнівським контингентом (власне альтернативні школи, які надають можливість отримати середню освіту тим учням, які в силу причин психологічного характеру не можуть отримати її в загальноосвітній школі). Тому вивчення досвіду США у цій галузі може збагатити педагогічну думку України передовими ідеями і здобутками. З огляду на зазначені обставини надзвичайно корисним і актуальним є ознайомлення з доробком американських фахівців, які плідно розробляють проблему соціалізації як педагогічного явища вже близько сторіччя.

Отже, ретельне вивчення ролі школи в процесі соціалізації учнівської молоді в США, дослідження змісту, форм і методів соціалізації учнів, розгляд її структури і особливостей,

ознайомлення зі специфікою соціалізуючої діяльності загальноосвітніх та альтернативних навчальних закладів у контексті реформування американської системи освіти, запозичення передових соціолого-педагогічних технологій сприятимуть подальшій демократизації освіти України, і суспільства загалом.

Стан дослідженості проблеми. Теоретичне осмислення соціалізації як складової педагогічного процесу, вивчення форм, методів, засобів її практичної реалізації, роль школи у цьому процесі поступово привертають дедалі більшу увагу науковців. Помітний доробок у галузі аналізу цієї проблеми належить таким українським ученим, як І.Бех, Н.Бібік, В.Болгарина, І.Зверева, І.Зязюн, Л.Коваль, В.Кузь, В.Москаленко, А.Мудрик, В.Паламарчук, М.Папуча, Ю.Сокольников, О.Сухомлинська, В.Сухомлинський та ін. Кандидатські дисертації з проблеми захистили Є.Гребенюк, В.Іванов, О.Карпенко, О.Лютак, Н.Огренич, І.Печенко, Р.Пріма, В.Романова, І.Шоробура, докторські – В.Жуковський, І.Зверева, Г.Лактіонова. Західноєвропейським та американським абрисам педагогіки соціалізації присвячені праці М.Красовицького, Н.Лавриченко, З.Малькової, Н. Ничкало, В. Пилиповського, А.Романовського. Деякі аспекти соціалізації в США в порівнянні з радянською системою соціалізаційних впливів розглядають Є.Гребенюк і У.Бронфенбреннер, проте, безсумнівно, порівняно з 70-ми роками, якими датуються їхні дослідження, ситуація змінилася. Теоретичним засадам соціалізації присвячені праці американських учених А.Бандури (Bandura), М. Сетрона (Setron), Д. Кемпбелла (Campbell), А.Гідденса (Giddens), А. Гіддингса (Giddings), Дж. Майерса (Myres), Дж.Сантрока (Santrock) та ін. Особливості економічної соціалізації висвітлені в працях Дж.Голланда (Holland), С.Аймел (Imel), А.Лібермана (Lieberman), Р.Рейча (Reich), Ф.Парсонса (Parsons) та ін. Політико-правова соціалізація стала предметом вивчення С. Аткина (Atkin), С. Бенкса (Banks) і М. Рокера (Roker), С.Шоффі (Chaffee) і С.Янга (Yang), Р.Кохена (Cohen), Р.Доусона (Dawson) і К. Прюїтт (Prewitt), Д.Істон (Easton) і Дж. Денніс (Dennis), Г.Гаймена (Human), К.Ленгтона (Langton), Л. Кольберга (Kohlberg), С.Палонські (Palonsky), Р.Рорті (Rorty) тощо.

Проте в цих роботах не знайшла достатнього відображення та наукової розробки проблема школи як основного агента соціалізації на ґрунті демократичної освіти США. Враховуючи актуальність соціалізації учнівської молоді, а також недостатній стан дослідженості цієї проблеми та доцільність її розробки для формування концепції виховання в Україні на етапі її інтеграції у світовий освітній простір, для дисертаційного дослідження обрано тему: **„Соціалізація учнівської молоді в загальноосвітніх та альтернативних закладах середньої освіти в Сполучених Штатах Америки”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження входить до наукової комплексної програми Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини як складова тематичного плану лабораторії „В. Сухомлинський та школа XXI століття”, діяльність якої координується відділенням теорії та історії педагогіки АПН України. Тему дослідження затверджено вченою радою університету (Протокол № 6 від 30 січня 2001 року), узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (Протокол № 2 від 20 лютого 2001 року).

Об'єкт дослідження – процес соціалізації учнівської молоді в загальноосвітніх та альтернативних закладах середньої освіти в Сполучених Штатах Америки.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи соціалізації учнів у загальноосвітніх і альтернативних школах США.

Мета дослідження полягає в підвищенні ефективності соціалізації учнівської молоді в українських закладах середньої освіти.

Відповідно до предмета і мети роботи були сформульовані такі **завдання**:

1. В результаті аналізу з'ясувати теоретичні засади, на яких базується процес соціалізації в закладах середньої освіти в США.
2. З'ясувати культурно-історичні особливості формування стилю соціалізації у США, виявити спільні і відмінні риси формування українського і американського стилів соціалізації.
3. Визначити роль школи як провідного агента соціалізації учнівської молоді у США.
4. Дослідити зміст, форми і методи соціалізації учнівської молоді у США на соціально-груповому, політико-правовому і економічному напрямках.
5. Обґрунтувати можливості впровадження досвіду американської школи в аспекті досліджуваної проблеми в практику роботи шкіл України, визначити перспективи його застосування.

Методологічною основою дослідження є логіко-гносеологічний, структурно-функціональний та історичний підходи до вивчення процесу соціалізації, завдяки чому стає можливим його системний і, в тому числі, системно-генетичний аналіз. Зокрема:

- завдяки логіко-гносеологічному підходу здійснено концептуальний аналіз основних понять та принципів, які лежали в основі поглядів американських філософів освіти та педагогів на процес шкільної соціалізації на різних етапах розвитку освіти;
- структурно-функціональний підхід до процесу соціалізації зробив можливим виявлення та вивчення специфічних функцій його структурних елементів на різних рівнях, починаючи з

функціонування основних агентів соціалізації і закінчуючи аналізом окремих форм і методів соціалізуючої діяльності школи;

- історичний підхід забезпечив вивчення відповідного педагогічного досвіду в його історичному розвитку;
- системний підхід до вивчення процесу соціалізації зробив можливим проведення його дослідження як органічної цілісності, де кожний елемент детермінований цілим і, в свою чергу, детермінує так чи інакше всю систему як ціле;
- системно-генетичний підхід допоміг виявити головні тенденції процесу шкільної соціалізації на окремих історичних етапах. Єдність усіх цих підходів забезпечує адекватне вирішення завдань дослідження і досягнення його мети.

Використання сукупності фундаментальних ідей загальної та конкретної методології зумовило визначення та обґрунтування **понятійного апарату дослідження**, який, з одного боку, відтворює американську термінологію і визначає специфіку американського освітньо-інформаційного простору та концептуальних засад здійснення процесу соціалізації учнівської молоді, а з іншого – передбачає уточнення змісту відповідних понять з урахуванням вимог, усталених у світовій і вітчизняній педагогічній науці.

Теоретичною основою дослідження є положення про взаємодетермінацію психологічних, соціальних і культурних чинників у формуванні особистості (Ф.Гіддингс, Дж.Дьюї, А.Маслоу, Дж.Піаже, Дж.Сантрок); про єдність процесів виховання і соціалізації особистості (І.Бех, І.Зязюн, М.Красовицький, В.Кузь, Дж.Г.Мід, Т.Парсонс, В. Сухомлинський); про багаторівневність процесу соціалізації (У.Бронфенбреннер, Н.Лавриченко).

Методи дослідження. Для досягнення визначеної в дисертації мети і розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження, зокрема:

- аналіз джерел, а також матеріалів досліджень з наступним синтезом його результатів в цілісну систему поглядів на процес соціалізації учнівської молоді в школах США;
- у ході логіко-гносеологічного аналізу емпіричних даних та окремих теоретичних положень використовувався індуктивний метод, завдяки якому були виявлені загальні тенденції розвитку процесу шкільної соціалізації, а також дедуктивний метод, який дав змогу простежити особливості прояву загальних тенденцій на окремих етапах історичного розвитку американського суспільства і в окремих ланках процесу соціалізації в американській школі; єдність і взаємодоповнення індуктивного і дедуктивного методів забезпечили системний підхід до об'єкта дослідження;

- системний і, особливо, системно-генетичний підходи забезпечувалися також єдністю методу сходження від конкретного до абстрактного, який давав змогу вичленити основні компоненти і ланки процесу шкільної соціалізації, і методу руху думки від абстрактного до конкретного, завдяки якому досягалося системне бачення процесу соціалізації в американській школі;
- метод компаративного аналізу надав можливість зіставити особливості тенденцій, законів та закономірностей соціалізації учнівської молоді у США і Україні, окреслити специфічне й універсальне, вивести загальні тенденції, виявити кращі елементи американського досвіду в галузі соціалізації учнівської молоді.

Крім того, на окремих етапах дослідження використовувалися такі методи:

- спостереження за ходом навчально-виховної діяльності в загальноосвітніх і альтернативних школах під час неодноразового перебування дисертанта в США;
- бесіди з учителями та учнями, анкетування, ознайомлення з навчальною документацією шкіл; вивчення педагогічного досвіду, що доповнили базу даних практичними матеріалами навчально-виховного процесу;
- узагальнення даних офіційної статистики, результатів опитувань, які проводилися державними і громадськими організаціями. Отже, використовувалися такі методи як порівняння, класифікація, узагальнення, формалізація.

Джерельна база дослідження. Тема дисертаційного дослідження вимагала ознайомлення з джерельною базою з історії США, філософії освіти, історії педагогіки та релігієзнавства, що у синтезі посприяла дослідженню процесу шкільної соціалізації в США. При написанні дисертації були використані офіційні документи з питань освіти США та України, директивні та нормативні акти американського уряду, окремих штатів та шкільних округів, рішення комісій з питань освітньої політики, праці американських та українських педагогів, політичних та культурних діячів; американські періодичні педагогічні та соціологічні видання “International Studies Perspectives”, “Journal of Adolescence”, “Education Week”, “California School Magazine”, “Phi Delta Kappan”, “American Studies International”, “The Humanist”, “Politics and the Individual”, “International Journal of Law Policy and Family”, “Social Education”, “Educational Leadership”, “Techniques”, “Journal of Social Studies Research”, “The Elementary School Journal”, “Journal of Technology and Teacher Education”, “Journal of the Learning Sciences” та ін.; вітчизняні періодичні видання „Шлях освіти”, „Рідна школа”, „Обдарована дитина”, „Практична психологія та соціальна робота”, „Педагогіка і психологія” та ін.; праці зарубіжних та українських учених з питань соціалізації, з проблем американської школи.

Організація дослідження. Дослідження проводилося у 2001-2004 роках і умовно поділяється на три етапи науково-педагогічного пошуку.

На першому етапі (2001-2002 рр.) вивчався стан дослідженості проблеми, розроблялися програма і методика дослідження, формувалася джерельна база.

На другому етапі (2002-2003 рр.) розширювалася джерельна база, аналізувалися першоджерела, теоретичні праці американських філософів, психологів, соціологів та педагогів. У ході відряджень до США було досліджено стан процесу соціалізації в країні на основі вивчення джерельної бази та на підставі безпосереднього спостереження за навчально-виховним процесом у школах США, анкетувань, бесід з американськими педагогами і школярами, спілкування з фахівцями з питань соціалізації учнівської молоді.

На третьому етапі (2003-2004 рр.) систематизувався напрацьований матеріал, узагальнювалися результати дослідження на основі аналітико-синтетичної обробки отриманих даних, описувалися і апробувалися головні результати дослідження.

Наукова новизна та теоретичне значення дисертаційного дослідження полягають у тому, що в ньому *вперше* в Україні з'ясовано теоретичні засади змісту, форм і методів соціалізації учнівської молоді в США, здійснено порівняльний аналіз культурно-історичних особливостей американського й українського стилів соціалізації, обґрунтовано механізми реалізації в українській школі американських запозичень в цій галузі; конкретизовано вплив соціально-економічних, політичних, релігійних та соціокультурних чинників на соціалізацію учнівської молоді в загальноосвітніх та альтернативних закладах середньої освіти в США; *дістало подальшого розвитку* визначення ефективності впливу чинників, які визначають спрямування шкільних соціалізаційних процесів; охарактеризовано концепції, програми та ініціативи, які сприяють соціалізації учнівської молоді на соціально-груповому, політико-правовому та економічному напрямках.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що за результатами проведеного дослідження сформульовано практичні ідеї, які закладено в основу пілотного Інтернет-проекту „Підготовка педагогів до забезпечення успішної соціалізації школярів”, який розробляється спільно з робочою групою, створеною в Каліфорнійському державному університеті (Сакраменто). Запропонована в дисертаційному дослідженні модель здійснення запозичень американського досвіду соціалізації учнівської молоді може бути використана з певними корективами в українській школі. Така можливість обумовлюється тим, що виявлені в ході дослідження тенденції мають загальний характер, оскільки вони детерміновані глибинними соціально-економічними чинниками. Зібраний і висвітлений фактичний історичний матеріал, а також теоретичні положення і висновки можуть бути використані при розв'язанні наукових і практичних завдань реформування національної системи

освіти України; при викладанні вузівських курсів соціальної педагогіки; матеріал дослідження може бути використаний під час написання підручників, посібників, методичних рекомендацій для широкого кола студентів, аспірантів, учителів, науковців, а також при організації діяльності методичних об'єднань учителів загальноосвітніх шкіл та інноваційних закладів освіти.

Викладені в роботі проекти, програми та тренінги запроваджено в Черкаському національному університеті ім.Богдана Хмельницького (довідка №615/01-11 від 09.04.04), Уманському державному педагогічному університеті (довідка №723/01 від 27.09.04), Уманській загальноосвітній школі №5 (довідка №215/01 від 19.09.04), Уманській загальноосвітній школі №4 (довідка №1157/01 від 15.09.27.12.04).

Вірогідність наукових результатів дослідження забезпечувалися використанням методів, що відповідають меті і завданням дослідження; аналізом широкої джерельної бази, безпосередньою участю дисертанта в обговоренні проблем здійснення процесу шкільної соціалізації з американськими педагогами під час бесід, педагогічних спостережень, протягом відвідування занять в американських школах, а також їх апробацією у виступах на конференціях та форумах, організованих Центром американознавства в Україні.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати проведеного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри іноземних мов та кафедри педагогіки УДПУ ім.Павла Тичини, на засіданнях наукової лабораторії „Василь Сухомлинський та школа ХХІ століття”, на семінарах П'ятої щорічної школи американознавства, організованої американським посольством; доповідалися на всеукраїнських науково-практичних конференціях „Актуальні проблеми виховання в сучасних соціокультурних умовах” (Київ, 2003), „Навчально-виховний комплекс „Школа – дошкільний навчальний заклад” – новий тип установи дошкільної освіти” (Умань, 2002); „До витоків становлення української педагогічної науки” (Умань, 2002); та міжнародних науково-практичних конференціях „Наука і освіта 2004” (Дніпропетровськ, 2004), „Актуальні проблеми американознавства” (Київ, 2004), „Технології навчання іноземних мов: стан і перспективи” (Умань, 2004).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 14 одноосібних наукових працях. Серед них: 4 статті у фахових виданнях, що входять до переліку видань, рекомендованих ВАК України, 6 статей в інших виданнях та 4 тез повідомлень у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Характер та специфіка поставлених дослідницьких завдань зумовили обсяг та структуру дисертації. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків. Повний обсяг дисертації – 1962 с. Обсяг

основного тексту – 17268 с. У списку використаних джерел на 18 сторінках подано 228 найменувань, з них 107 – англійською мовою. Дисертація містить чотири додатки на 6 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження; охарактеризовано методологію й використані методи дослідження; подано джерельну базу дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення здобутих результатів, наведено дані щодо їх апробації та впровадження.

У **першому розділі** ”**Концептуальні засади соціалізації учнівської молоді в загальноосвітніх і альтернативних закладах середньої освіти США**” висвітлюються теоретичні підходи до процесу соціалізації учнівської молоді в працях американських педагогів, окреслюються культурно-історичні особливості формування американського стилю соціалізації учнівської молоді, визначається роль і місце американської школи серед інших агентів соціалізації учнівської молоді.

У роботі простежується різноманітність філософських напрямів, до яких належать вчені, які вивчали проблему соціалізації, динаміка їхнього розвитку, взаємний вплив. Крім того, розглядаються практичні шляхи реалізації ідей, які знайшли своє застосування в сучасній школі США на рівні формування освітньої політики. Робиться акцент на внеску американських вчених, проте, поряд з цим, згадуються світові тенденції, започатковані європейськими філософами і соціологами, які лягли в основу певних напрямів трактування поняття соціалізації.

Джон Дьюї (Dewey) є одним з основоположників *прагматичного* підходу до соціалізації особистості, що сформувався під впливом філософії прагматизму. Цінність ідей і понять прагматисти визначають практичними результатами їх застосування, істинним вважається все те, що приносить успіх, користь конкретній людині.

Прагматизму протистояла *есенціалістська* або *традиціоналістська* філософія. Есенціалізм (від essence – суть, основа) отримав таку назву, оскільки має за мету ознайомити учнів з основами академічних знань і розвитку характеру. Есенціалісти переконані, що основними характеристиками соціально обдарованої особистості, яка розглядається нами як ідеальний соціалізаційний тип, є такі чесноти, як повага до влади, відданість обов'язку, уважність до інших і високий рівень інтелекту. Це досягається, на їхню думку, тим, що всі, без винятку, учні повинні оволодіти базовими навчальними дисциплінами. Професійні курси і освіта з метою пристосування до життя не приймаються есенціалістами.

Відомі американські науковці Роберт Хатчінс та Мортімер Адлер запропонували новий філософський підхід до освіти, який увійшов у науковий обіг під назвою *переніалізму* (від *perennial* – вічний), вбачаючи в ньому альтернативу прогресивізму. На думку переніалістів, якщо учні зростають на ґрунтовних серйозних ідеях, вони цінуватимуть навчання як таке і стануть справжніми інтелектуалами, що є умовою успішної соціалізації.

Екзистенціалістський рух в американській освіті базується на твердженні про те, що „ми народжуємося і існуємо, визначаючи свою сутність самі”. Екзистенціалізм був породжений неприйняттям традиційного есенціалістського підходу до освіти. Навчання, на думку прихильників цього підходу, покликане допомогти учневі зрозуміти і цінувати себе як унікальну особистість, яка бере на себе відповідальність за думки, почуття і дії.

Якщо екзистенціалісти вважають, що вільний вибір людини визначає внутрішню природу, *біхевіористи* (від *behavior* - поведінка) переконані, що людину творить середовище. Біхевіористичні традиції розвинулися з переконання, що розвиток - це поведінка, якій навчаються, набуваючи досвіду через спілкування з оточенням.

Рис.1. Визначальні чинники формування американського стилю соціалізації

При дослідженні культурно-історичних особливостей американського стилю соціалізації було виявлено, що основними чинниками, які спричинили його формування, є ідеологія протестантизму, мультикультурність, прагматизм з провідною ідеєю – "освіта з метою пристосування до життя"(life

adjusted education), індивідуалізм, який є спадком протестантської етики і капіталізму, демократія, яка є однією з головних ознак американського суспільства і провідним чинником стилю соціалізації, характерного для США, глобалізація, що є універсальною тенденцією, та конкуренція. Разом з тим, визначена і установка гуманістичного характеру (див.рис.1).

В розділі окреслено взаємозв'язки в системі основних агентів соціалізації, до яких віднесено освітню систему як ядро процесу соціалізації, сім'ю як його природній осередок, адміністрацію, органи самоврядування, виробничі, комерційні та інші підприємства, організації, релігію та церкву.

У другому розділі **„Прикладне спрямування процесу соціалізації в загальноосвітніх та альтернативних закладах середньої освіти США”** простежуються особливості організації роботи в загальноосвітніх та альтернативних закладах середньої освіти США у соціально-груповому, політико-правовому та економічному напрямках.

В окресленні соціально-групового напрямку соціалізації учнівської молоді в США урахувалося поняття *мультикультурності*, яке передбачає входження особистості, крім етнічної групи, до ряду інших – за освітою, інтересами, за професійними, релігійними, соціально-класовими, статевими, віковими, мовними ознаками. Мультикультурна освіта набуває широких можливостей у створенні умов, що гарантують успішну соціалізацію особистості. В розділі проаналізовані різні підходи до забезпечення мультикультурної атмосфери в класі: *навчання дітей з різних культурних груп; підхід, що базується на людських стосунках; підхід, що базується на змінах у навчальному плані; мультикультурний та соціал-реконструктивістський підходи.*

Робота в школах Сполучених Штатів організовується відповідно до мультикультурних категорій, на які вона спрямована. Приналежність до них може визначатися як фізіологічними характеристиками (колір шкіри, стать, здібності тощо), так і соціальними (мова, приналежність до різних класів тощо), тому один і той же учень може одночасно належати до декількох груп. Увага в дисертації сконцентрована на наступних категоріях: раса і етнічна приналежність, мова, стать, винятковість.

Для окреслення особливостей процесу соціалізації учнівської молоді в США у політико-правовому напрямі в роботі аналізуються основні засади оволодіння демократичними навичками на інформаційно-теоретичному і практично-прикладному рівнях. На інформаційно-теоретичному рівні поряд з підвищенням рівня мовної і культурної грамотності освіта покликана забезпечити учнів конкретною інформацією про місцеві і загальнодержавні демократичні інституції. Така інформація складає, як правило, зміст типового курсу “громадянської освіти”. Аналіз американських програм з дисциплін суспільствознавчого циклу виявив, що послідовна робота в цьому напрямі ведеться, починаючи з першого року навчання в школі. Джерелом політичної грамотності і громадянської

зрілості, крім шкільних навчальних дисциплін, є засоби масової інформації, роль яких також висвітлено в дисертації. Хоча важливість школи для політичної соціалізації є незаперечною, її потенціал не використовується повною мірою, оскільки громадянська освіта часто зводиться лише до вивчення основ політичної системи, що не справляє істотного впливу на політичну свідомість чи поведінку. За своєю природою політична соціалізація є процесом довготривалим і поступовим. Тривожним є той факт, що активність виборців з часом знижується. Це закономірно активізує діяльність школи в політико-правовому напрямі соціалізації на його практично-прикладному рівні. Глобалізаційні процеси і комплексна освіта сьогодення вимагає від школи навчання дітей в дусі демократії, щоб дати їм можливість стати відповідальними громадянами світової спільноти, яка все більше демократизується.

У розділі доведено, що нові виробничі стосунки спричинили значні зміни на американському ринку праці, що зовсім не сприяє економічній соціалізації широких верств випускників шкіл. На сучасному етапі школа зазнає процесу реформування, який полягає у проведенні політики, яка підтримує випускників і всіляко спрямовує їх на отримання вищої освіти, розробляючи різні варіанти і шляхи, що ведуть до здобуття ступеня бакалавра. Після закінчення чотирирічного коледжу заохочується продовження навчання з метою отримання наукових ступенів магістра і доктора, що полегшують процес соціалізації на ринку праці, який з кожним роком вимагає все більш висококваліфікованого спеціаліста.

Третій розділ „Соціально-педагогічні особливості шкільної соціалізації в Україні та США (порівняльний аналіз)” присвячений окресленню культурно-історичних особливостей формування українського стилю соціалізації учнівської молоді та опису результатів компаративно-прикладних досліджень соціалізації учнівської молоді в школах України і США з метою визначення змісту і перспектив запозичень американського досвіду в українську систему освіти.

З огляду на комплексність культурно-історичних особливостей формування українського стилю соціалізації в роботі детально розглядаються лише ті аспекти, які є визначальними у здійсненні порівняння з американським стилем з метою виявлення можливостей і окреслення шляхів впровадження досвіду США в Україні. Вивчаючи культурно-історичні особливості формування українського стилю соціалізації у зіставленні з особливостями США, в дисертації беруться до уваги географічний, релігійний, історичний, державотворчий чинники. Такі риси українства, що беруть початок у православ'ї, як (див. рис.2) гуманність, демократизм, індивідуалізм в поєднанні з колективізмом визначальним чином вплинули на формування українського стилю соціалізації. Національна ідея, пронесена українцями через століття бездержавності, визначає основні засади побудови системи шкільних соціалізаційних впливів і сьогодні, не втративши своєї актуальності.

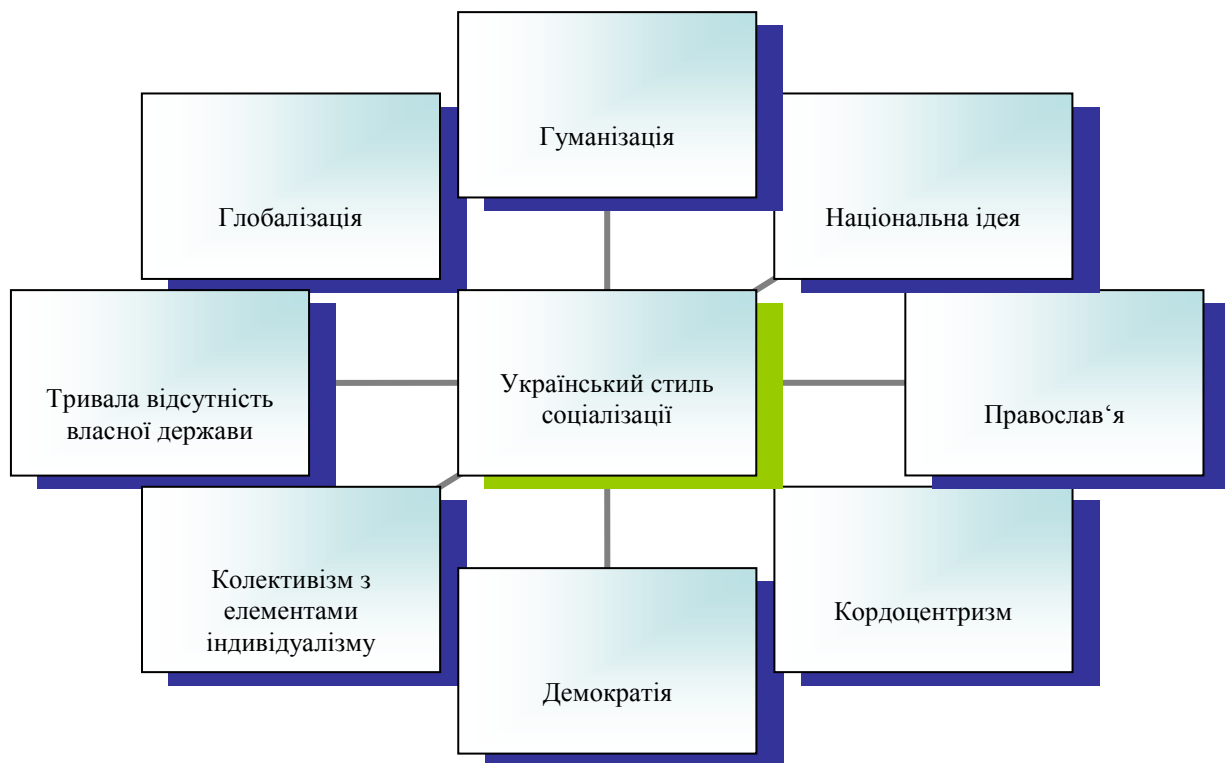

Рис.2. Визначальні чинники українського стилю соціалізації

Культурно-історичні відмінності американського й українського суспільств не могли не спричинити різницю в умовах і наслідках здійснення процесу соціалізації учнівської молоді в обох країнах. Це засвідчили компаративно-прикладні дослідження, проведені під час відвідання ряду навчальних закладів Об'єднаного централізованого шкільного округу м. Девіс.

Описані в дисертації компаративно-прикладні дослідження проходили у формі педагогічного спостереження, інтерв'ю та анкетування учителів та учнів шкіл в американських містах Девіс та Вудленд і українському місті Умані. Дослідження проводилися у початковій школі „Норс Девіс”, альтернативній школі ім. Мартіна Лютера Кінга, приватній школі Святого Джеймса (м.Девіс), старшій школі „Піонер” м.Вудленда (штат Каліфорнія) та уманських загальноосвітніх школах № 5, 9, 11. Всього дослідженням було охоплено 440 учнів і 50 учителів американських і стільки ж учнів і учителів українських шкіл.

Окреслено основні відмінності організації соціалізуючих впливів у загальноосвітніх школах, альтернативних та приватних навчальних закладах. На основі отриманих емпіричних даних дається трактування відмінностей у підходах американських і українських школярів до основних виявів процесу соціалізації на соціально-груповому, політико-правовому та економічному напрямках. Теоретичний аналіз культурно-історичних відмінностей соціалізації учнівської молоді в Україні і США та компаративно-прикладні дослідження дали підстави для виокремлення основних критеріїв, що регламентують можливість запозичень американського досвіду, ключовим з яких є незайманість стрижня ідеології добра. Безсумнівно, ідеальний чи близький до ідеалу в плані соціалізації тип особистості, який ми визначили як "соціально обдарована людина", є спільним для обох країн, тому цілі є в більшості випадків спільними. Деяко відмінними є шляхи досягнення цих цілей, оскільки вивчені нами культурно-історичні особливості обох країн продемонстрували цілу низку контрастних чинників, тому в деяких випадках користь від вивчення соціалізуючих впливів на різних рівнях полягає в застереженні проти впровадження неприйнятних для України форм. В окресленні перспектив запозичень американського досвіду на рівні соціально-групової, політико-правової та економічної соціалізації в дисертації передусім беруться до уваги ті моменти, які не йдуть врозріз з українськими національними особливостями.

Аналіз стану соціалізації учнівської молоді в загальноосвітніх і альтернативних закладах середньої освіти в США дозволяє зробити такі **висновки**:

Філософське розуміння процесу соціалізації зазнало значного впливу *психоаналітичних, когнітивних, інтераціоналістських, етологічних і екологічних теорій*. В освіті вони реалізувалися у вигляді есенціалізму, прогресивізму, переніалізму, екзистенціалізму та біхевіоризму. Кожен заклад середньої освіти в США може обирати за основу певний філософський напрям соціалізації в формулюванні шкільної політики.

Школа є унікальним за своїм характером агентом, оскільки бере на себе інтегруючу, координаційну функції та функцію відбору. Соціалізуюча роль школи полягає в наданні загальної підтримки всім учням, включаючи тих, хто відноситься до національних меншин та групи ризику.

Американська школа планує свою роботу таким чином, щоб забезпечити дієвий вплив на всі аспекти і прояви процесу соціалізації, акцентуючи увагу на соціально-груповому, політико-правовому і економічному.

Метою системи роботи, спрямованої на успішну соціалізацію учнівської молоді в соціально-груповому напрямі є формування готовності до життя в мультикультурному середовищі, що визначає основні підходи до організації соціалізаційних впливів. *Зміст* роботи в цьому напрямі визначений як формування ієрархії відповідних цінностей, оволодіння алгоритмами колективної поведінки,

виникнення солідарності, конформності одночасно з особистою суверенністю та ініціативою. *Засобами реалізації* цих положень в американській школі є: групова взаємодія, рольова гра, проблемне навчання, взаємне навчання, командна співпраця, забезпечення крос-культурного розуміння, аналіз соціальних умов у порівнянні з умовами власного життя, активна допомога вчителів різним культурним групам щодо їхнього об'єднання і співпраці, використання стратегії “колективного розв’язання проблем”, організація роботи в багатомовному середовищі, забезпечення рівності освітніх можливостей для чоловіків і жінок, забезпечення найменш обмеженого навчального середовища та створення індивідуальних навчальних планів для дітей із спеціальними потребами, створення спеціальних програм для обдарованих дітей.

Організуючи роботу в політико-правовому напрямі, школа покликана допомогти учням оволодіти знаннями та вміннями, необхідними для виконання відповідних ролей в демократичному суспільстві і взаємодії з державою та її органами і установами, політичними партіями та громадськими об'єднаннями. Політико-правова соціалізація відбувається на інформаційно-теоретичному і практично-прикладному рівнях. *Зміст* роботи в цьому напрямі визначено як засвоєння учнями демократичного типу сприйняття, розуміння та оцінки політико-правових відносин різного рівня, забезпечення самовизначення та самореалізації особистості у цій сфері суспільного життя, формування активної позиції. *Засобами реалізації* цих положень в американській школі є: забезпечення викладання курсу “громадянської освіти”, формування аналітичного критичного мислення, зацікавленості політичними новинами, організація дискусій з питань соціальної справедливості, клятва вірності національному прапору, молитва за Америку, виконання державного гімну, організація учнівського самоврядування, заохочення до виконання громадських доручень, введення простого общинного підходу, виконання засад програми „Голосуючі діти США”, використання технологій спільного навчання та спільного розв’язання проблем.

В економічному напрямі соціалізації для школи основне - забезпечити учнів належними знаннями і практичними навичками, необхідними для того, щоб перемогти в конкурентній боротьбі на ринку праці на засадах рівності можливостей. *Зміст* роботи в цьому напрямі визначено як надання знань, вмінь, навичок, необхідних для майбутнього працівника, агента обміну, споживача. *Засобами реалізації* цих положень в США є: заохочення випускників шкіл до отримання вищої освіти, дистанційна освіта, діяльність Офісу професійної освіти та освіти для дорослих, забезпечення професійної підготовки на базі школи, виробничого навчання на базі підприємств, інтегрованого вивчення академічних і професійних курсів, пов’язаних з майбутньою професією, забезпечення зв’язків між виробничими структурами і освітою, підтримка реформаторської ініціативи „Нова

американська старша школа”, отримання професії за програмами, які пропонуються Освітою для дорослих, Програмою регіонального працевлаштування та профспілками.

Проведене дослідження підтверджує положення про те, що основними факторами, які спричинили формування культурно-історичних особливостей американського стилю соціалізації, є ідеологія протестантизму, мультикультурність, прагматизм, індивідуалізм, що є спадком протестантської етики і капіталізму, демократія, глобалізація і гуманізація, що є універсальними тенденціями, та конкуренція.

Внаслідок зіставлення відповідних параметрів ми дійшли висновку про те, що для України визначальними чинниками, що беруть початок у православ'ї, є гуманність, демократизм, індивідуалізм в поєднанні з колективізмом і національна ідея. „Кордоцентризм” української нації, на відміну від американського прагматизму, вносить свої корективи в особливості соціалізації українця. Не нова для України ідея гуманізації все гучніше лунає в США як засіб збереження цінностей, які зазнають тотальної девальвації.

Проведення досліджень прикладного рівня на базі початкової школи „Норс Девіс” (м.Девіс, Каліфорнія), альтернативної школи ім. Мартіна Лютера Кінга, приватної школи Святого Джеймса (м.Девіс), старшої школи „Піонер” м.Вудленда (штат Каліфорнія) та уманських загальноосвітніх шкіл № 5, 9, 11 підтвердило теоретичні положення і виявило відмінності у спрямуванні та рівні соціалізованості американських і українських школярів у соціально-груповому, політико-правовому та економічному напрямках. Це дало змогу окреслити можливості і перспективи впровадження американського досвіду.

В *соціально-груповому* напрямі соціалізації для забезпечення досягнення взаєморозуміння між різними мультикультурними категоріями для української системи освіти пропонуються такі форми соціалізуючих впливів, які застосовуються в США:

- рольова гра, взаємне навчання (*reciprocal teaching* – підхід до навчання читання, при якому учні допомагають однокласникам покращити вміння), проблемне навчання (*problem learning* – підхід, що полягає в знаходженні нових розв’язків складних проблемних ситуацій без покладання на встановлені правила чи авторитет), командна співпраця (*cooperative learning* – підхід, що полягає в роботі учнів у змішаних групах і отримання заохочення не за особистий, а за груповий внесок). В Україні такі форми розробляються в рамках інтерактивної моделі навчання (від *interact* - взаємодіяти). Існує ряд теоретичних напрацювань в цьому напрямі, залишається сподіватися на широке впровадження ідей на практичній ниві на регулярних засадах;
- внесення змін у зміст викладання дисциплін суспільствознавчого циклу в українській школі з метою формування почуття національного патріотизму;

- навчання дітей з розумовими та фізичними вадами в найменш обмеженому соціальному середовищі, що сприятиме вихованню людяності, доброти, необхідності допомогти ближньому.

В *політико-правовому напрямі* обґрунтовується доцільність здійснення ряду заходів, до яких вдаються США як держава з глибоким демократичним корінням:

- викладання курсу “громадянської освіти” з перших років шкільного навчання;
- використання досвіду програми „Голосуючі діти США”, що має індивідуалізоване спрямування, яке базується на активному набутті практичного досвіду;
- організація реального, а не формального учнівського самоврядування в школах за зразком „простого общинного підходу”.

В *економічному напрямі* соціалізації в дисертації доводиться необхідність використання в Україні таких елементів американського досвіду:

- використання засобів дистанційної освіти;
- запровадження професійного навчання на базі школи, яке передбачає інтегроване вивчення академічних і професійних курсів, пов’язаних з майбутньою професією;
- встановлення тісних зв’язків школи і виробничих структур, які мають позитивні наслідки як для навчального закладу, учнів, підприємств, так і для економіки держави;
- функціонування альтернативних шкіл, що обслуговують загальноосвітні школи, беручи на себе відповідальність за учнів з проблемами психологічного характеру, які не можуть відвідувати звичайну старшу школу. Такі школи допомагають їм вирішити ці проблеми, отримати середню освіту і, отримавши професію, успішно соціалізуватися в світ праці.

Звісно, не можна з точністю прогнозувати, якими виявляться наслідки впровадження запропонованих форм соціалізаційних впливів, проте усвідомленим є той факт, що успішним процес шкільної соціалізації може бути лише за умови тісної взаємодії всіх агентів соціалізації з особистістю, яка є творцем не лише свого майбутнього і майбутнього своєї країни, а й глобального світу.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують особливості соціалізації учнівської молоді в освітніх закладах різних типів; перспективним може бути поглиблене дослідження різних рівнів соціалізації, підготовки вчителів до соціалізації вихованців у закладах середньої освіти.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Заболотна О.А. Політико-правовий напрямок соціалізації учнівської молоді в закладах середньої освіти США // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – Збірник наукових праць. – Київ-Житомир: Волинь, 2003. – Кн.2. – С. 325- 332.
2. Заболотна О.А. Робота з різними мультикультурними категоріями як умова успішної соціалізації учнівської молоді у школах США// Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2003. – Вип. 17. – С.186-192.
3. Заболотна О.А. Аспекти соціалізації американських і українських школярів (порівняльний аналіз) // Рідна школа. – 2004. - № 3. – С. 74-77.
4. Заболотна О.А. Культурно-історичні відмінності американського і українського стилів соціалізації // Педагогіка і психологія. – 2004. – С.51-61.
5. Заболотна О.А. Теоретичне обґрунтування процесу соціалізації учнівської молоді в працях американських вчених // Збірник наукових праць: Спеціальний випуск / В.Г.Кузь (гол. ред.) та інші. – К.: Наук. світ, 2002. – 167-173.
6. Заболотна О.А. Соціально-груповий напрямок соціалізації учнівської молоді в закладах середньої освіти США // Збірник наукових праць: Спеціальний випуск „До витоків становлення української педагогічної науки” / В.Г.Кузь (гол. ред) та інші. – К.: Наук. світ, 2002. – С.138-141.
7. Заболотна О.А. З досвіду навчання дітей з різними здібностями в США// Василь Сухомлинський і школа ХХІ століття. – Вісник наукової лабораторії. Вип. III. – 2001. – С. 46-48.
8. Заболотна О.А. Співпраця школи і сім'ї в процесі соціалізації учнівської молоді в США // Василь Сухомлинський і школа ХХІ століття. – Вісник наукової лабораторії. – Вип.. IV. – К.: Наук. світ, 2002. – С. 37-41.
9. Заболотна О.А. Гуманістичні тенденції процесу соціалізації учнівської молоді в школах США // Василь Сухомлинський і школа ХХІ століття. – Вісник наукової лабораторії. – Вип.. V. - 2003. – С.91-98.
10. Zabolotna O. Cultural and Historical Peculiarities of American and Ukrainian Socialization Patterns// Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – Випуск 13. – К., 2004. – С.294 – 397.
11. Заболотна О.А. Напрямки реформування системи середньої освіти в США і Україні (порівняльний аналіз)// Сучасні проблеми організації навчально-виховного процесу національної школи : Збірник матеріалів всеукраїнської студентської наук.-практ. конф. / Гол. Ред. В.Г.Кузь. – К.: Знання, 1999. - С. 9-10.
12. Заболотна О.А. Деякі аспекти порівняльного аналізу приватних навчальних закладів в Україні і США // Актуальні проблеми лінгвістики і лінгводидактики: Збірник матеріалів

загальноуніверситетської звітної наукової конференції кафедри української мови та кафедри іноземних мов. – Умань. 2000 – С. 68-70.

13. Заболотна О.А. Зв'язки школи і виробничих структур в контексті процесу економічної соціалізації учнівської молоді в США. – Матеріали УІІ Міжнародної науково-практичної конференції „Наука і освіта 2004”. Том 37. Проблеми підготовки фахівців. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С.11-12.
14. Заболотна О.А. Основні засади гуманізації процесу соціалізації учнівської молоді в закладах середньої освіти США. - Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Технології навчання іноземних мов: стан і перспективи”.- Умань:АЛМІ, 2004. – С.128-130

АНОТАЦІЇ

Заболотна О.А. Соціалізація учнівської молоді в загальноосвітніх та альтернативних закладах середньої освіти в США. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки. – Інститут педагогіки АПН України, Київ, 2005.

Дисертацію присвячено вивченню організації процесу соціалізації в загальноосвітніх і альтернативних закладах середньої освіти в США. Висвітлено теоретичні підходи до процесу соціалізації учнівської молоді в працях американських педагогів, окреслено культурно-історичні особливості формування американського стилю соціалізації учнівської молоді, визначено роль і місце американської школи серед інших агентів соціалізації учнівської молоді. Простежено особливості організації роботи в загальноосвітніх та альтернативних закладах середньої освіти США на соціально-груповому, політико-правовому та економічному напрямках. Досліджено культурно-історичні особливості формування українського стилю соціалізації учнівської молоді та описано результати компаративно-прикладних досліджень соціалізації учнівської молоді в школах України і США з метою окреслення змісту і перспектив запозичень американського досвіду в українську систему освіти.

Ключові слова: соціалізація учнівської молоді, стиль соціалізації, культурно-історичні особливості, агенти соціалізації, методи соціалізації, соціально-груповий напрям соціалізації, політико-правовий напрям соціалізації, економічний напрям соціалізації, зміст соціалізаційних впливів, форми соціалізаційних впливів.

Заболотная О.А. Социализация ученической молодежи в общеобразовательных и альтернативных учреждениях среднего образования в США. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - общая педагогика и история педагогики. – Институт педагогики АПН Украины, Киев, 2005.

Диссертация посвящена изучению организации процесса социализации в общеобразовательных и альтернативных учреждениях среднего образования в США. Очерчены теоретические подходы к процессу социализации ученической молодежи в трудах американских педагогов, определены культурно-исторические особенности формирования американского стиля социализации ученической молодежи, определены роль и место американской школы среди других агентов социализации ученической молодежи. Прослежены особенности организации работы в общеобразовательных и альтернативных учреждениях среднего образования на социально-групповом, политико-правовом и экономическом направлениях. Исследованы культурно-исторические особенности формирования украинского стиля социализации ученической молодежи и описаны результаты сравнительно-практических исследований социализации ученической молодежи в школах Украины и США с целью определения содержания и перспектив внедрения американского опыта в украинскую систему образования.

Ключевые слова: социализация ученической молодежи, стиль социализации, культурно-исторические особенности, агенты социализации, методы социализации, социально-групповое направление социализации, политико-правовое направление социализации, экономическое направление социализации, содержание социализационных влияний, формы социализационных влияний.

Zabolotna O.A. Students' Socialization at Comprehensive and Alternative Secondary Educational Establishments in the USA. - Manuscript.

The thesis on competition of a scientific degree of Candidate of pedagogical sciences in the speciality 13.00.01 - general pedagogics and history of pedagogics. – The Institute of Pedagogy of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2005.

The thesis is devoted to the organization of students' socialization process at comprehensive and alternative secondary educational establishments in the USA. Theoretical approaches to socialization have been described. As a result the conclusion was made that psychoanalytical, interactional, cognitive, ethological and ecological philosophical approaches have influenced the understanding of socialization. In the sphere of education they have been realized as essentialism, progressivism, perennialism, existentialism and behaviorism. Each school formulates its policy depending on the philosophy it chooses.

Cultural and historical peculiarities of American socialization style have been grounded. As socialization is to be viewed as a cultural and historical phenomenon, we tried to study the factors which influence the socialization style of both countries in order to form an opinion as to the predicted result of the impact the use of American experience might have on Ukrainian children. "Socialization style" is a new term which has recently appeared in Ukrainian sociological science. It is defined as "the reflection of the structural type of the society and its civilization belonging in the process of socialization". Protestantism, multiculturalism, pragmatism, individualism, democracy, globalization and humanization are proved to have influenced its formation. Ukrainian cultural and historical peculiarities have been described in order to substantiate the prospects of introducing American experience into Ukrainian system of education. In the comparative analysis historical, state-forming, geographical criteria were taken into account. The Ukrainian socialization style is based on Orthodox Christianity and humanism deeply rooted in its philosophy. National idea is predominant. Children are being educated through their awareness of national values reflected in Ukrainian folklore, literature, social customs, religious beliefs, traditional holidays, history and national symbols.

What we expect of the child depends on the model of a successfully socialized adult. The ideal personality type is considered to be the purpose of the successful socialization process. Speaking of the ideal or at least close to it personality type we mean a "socially talented person". The socially talented personality is to have the so called productive type of character, which according to E. Fromme is a certain ideal, the final purpose of the human evolution.

The place and functions of the school among other socialization agents has been determined. School is viewed as the most influential socialization agent as it performs integration, coordination and selection functions. School's socialization role is performed by creating favorable socialization environment for all the students, language and national minorities inclusive. The principals and conditions of social-group, political and human rights, economical socialization have been reflected.

The special research was conducted in American and Ukrainian schools of different types in order to study the socialization peculiarities in both countries. A number of criteria have been given to be taken into account.

Role play, reciprocal teaching, problem learning, cooperative learning widely applied in American schools have been described and suggested for practical use in Ukrainian schools for encouraging cooperation which is one of the prime concerns of social group socialization. Introducing changes into social sciences standards is thought to be important. Educating children with special needs in the least restricted learning environment is considered to be necessary for enhancing in all the students tolerance and mutual understanding.

Introducing civic education courses into junior school curriculum, using some elements of the program “Kids Voting USA”, using students’ government potential tend out to be useful for political and human rights socialization.

Key words: students’ socialization, socialization style, cultural and historical peculiarities, socialization agents, socialization methods, social-group socialization, political and human rights socialization, economical socialization, socializing influence contents, socializing influence forms.